

Poznań, 01.04.2025

dr hab. Anna Balas, prof. UAM

Zakład Współczesnego Języka Angielskiego i Wielojęzyczności

Wydział Anglistyki

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Sylwii Niewczas pt. „A positive approach to later-life language learning. The Polish older adults’ perspective.”

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Sylwii Niewczas pt. „A positive approach to later-life language learning. The Polish older adults’ perspective”, po polsku „Podejście pozytywnego starzenia się w nauczaniu języków obcych w wieku późnej dorosłości: perspektywa polskich seniorów” bada proces nauczania i uczenia się języków obcych wśród polskich seniorów. Praca zawiera przegląd i ocenę metod nauczania języka angielskiego oraz analizę wybranych aspektów uczenia (się) języka angielskiego przez osoby powyżej 60 roku życia.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy z nich zarysowuje tło teoretyczne do badania, czyli skupia się na definicji późnej dorosłości, prezentuje zmiany biologiczne, poznawcze i psychologiczne. Omawia także zasady andragogiki, geragogiki, geragogiki języków obcych, włączając w to dotychczasowe badania oraz stan geragogiki języków obcych w Polsce. Rozdział drugi noszący tytuł „Lifelong language learning in a positive aging perspective” zawiera podrozdziały dotyczące sytuacji socjoekonomicznej polskich seniorów, stereotypów i marginalizacji, edukacji w późnej dorosłości, koncepcji uczenia się przez całe życie (w perspektywie globalnej, europejskiej i polskiej), a także charakterystyki starszych uczniów (ich motywacje, potrzeby i oczekiwania). Rozdział trzeci przedstawia metodologię badania, rozdział czwarty – wyniki i dyskusję, a rozdział piąty – wnioski dla glottogeragogiki oraz wyzwania; podsumowuje wyniki i implikacje, proponuje pozytywną geragogikę języków obcych, podaje strukturę lekcji, oraz listę tematów do wykorzystania podczas lekcji z seniorami i seniorkami, a także omawia wyzwania stojące przed nauczycielami lub nauczycielkami uczącymi starsze osoby.

Praca zawiera też dwa streszczenia, po angielsku i po polsku, bibliografię, spis tabel i spis wykresów oraz załączniki. Całość liczy 317 stron.

W kolejnych częściach recenzji ocenę realizację celów naukowych rozprawy, strukturę pracy i jej zakres tematyczny, dobór i wykorzystanie źródeł, metodologię badań oraz stronę formalno-edytorską.

Analizując cele naukowe rozprawy, można stwierdzić, że zostały one jasno sformułowane, a ich Autorka je zrealizowała. Praca jest poświęcona zbadaniu procesów nauczania i uczenia się języków obcych wśród polskich seniorów i seniorek. Zawiera odpowiednie wprowadzenie do geragogiki języków obcych, charakterystykę polskich seniorów, szczególnie tych uczęszczających na kursy językowe proponowane przez Uniwersytety Trzeciego Wieku, ocenę podręczników, zarówno tych skierowanych do seniorów, jak i tych używanych często podczas kursów, opisy wywiadów z wybranymi 25 seniorami, wyniki ankiet przeprowadzonych wśród 134 kursantów i kursantek Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Po przedstawieniu wyników w rozdziale czwartym, Autorka w rozdziale piątym proponuje pozytywną geragogikę języków obcych, podaje strukturę lekcji zgodną z jej zasadami oraz listę tematów interesujących seniorów, a także wyzwania stojące przed nauczycielami i nauczycielkami uczącymi osoby w wieku późnej dorosłości. Jeżeli głównym celem było zbadanie procesu nauczania i uczenia się języków obcych przez seniorów i z perspektywy seniorów, to cel ten został zrealizowany. Jednocześnie jest to odpowiedni cel dla rozprawy doktorskiej.

Natomiast Autorka obiecywała też zastosować podejście interdyscyplinarne, czyli połączyć badanie językoznawcze, związane z metodyką nauczania języka angielskiego z założeniami psychologii pozytywnej. I tu niestety muszę zaznaczyć, że zabrakło bardziej rozbudowanego teoretycznego wprowadzenia do psychologii pozytywnej. Zagadnieniu Autorka poświęciła dwie strony w podrozdziale 2.3.2. Nie doszukamy się tutaj źródeł tego nurtu w psychologii, odnajdziemy tylko stosunkowo niewiele odniesień do badań. Dowiemy się, że pozytywna psychologia skupia się na pozytywnych wydarzeniach w życiu, które obejmują radość, szczęście, inspiracje, miłość, pozytywne stany, wdzięczność, odporność, współczucie oraz, że Seligman twierdzi, że ludzie dążą do pozytywnych emocji, koncentracji na zadaniu, relacji z innymi ludźmi, poczucia sensu życia i osiągnięć. Trochę szerzej Autorka omawia model EMPATHICS (Oxford, 2016), który jest rozbudowanym modelem PERMA Seligmana (2013, 2018), a odnosi się do nauki i nauczania języków obcych. W ostatnim rozdziale Autorka przedstawia założenia proponowanej przez siebie pozytywnej glottogeragogiki, ale nie odwołuje się wprost do pozycji bibliograficznych wspomnianych w podrozdziale 2.3.2, więc czytelnik musi odniesienia do literatury uzupełnić we własnym zakresie, żeby w pełni docenić interdyscyplinarność podejścia. Podsumowując, cel, jakim był interdyscyplinarny charakter badania ucierpiał na skutek zbyt pobieżnej analizy psychologii pozytywnej i braku odwołań do niej w ostatnim rozdziale, ale został zrealizowany, ponieważ autorska propozycja pozytywnej geragogiki języków obcych jest zgodna z zasadami pozytywnej psychologii.

Ponadto, chciałabym zasugerować, że w pracy proponującej nowe rozwiązania dotyczące planowania lekcji i przebiegu procesu nauczania osób starszych mogłyby też znaleźć się informacje dotyczące tych aspektów nauczania w części badanych grupach docelowych, np. u nastolatków i młodszych dorosłych. Dodatkowo zaznaczę, że tabelka na stronie 49 porównująca pedagogikę z andragogiką wydaje się nie odzwierciedlać nowszych trendów w pedagogice, w której priorytetami wydają się być autonomia ucznia, odniesienie do jego życiowych doświadczeń, a niekoniecznie np. autorytet nauczyciela i zawartość podręcznika. Nie wydaje mi się, żeby współczesna pedagogika nie stawiała na dyskusję i rozwiązywanie problemów. Może pod koniec podrozdziału 1.4.1 szczególnie cenny byłby własny komentarz Autorki dotyczący prezentowanych badań. Wracając do porównania sposobów nauczania, sądzę, że zestawienie sposobów nauczania młodszych dorosłych ze sposobami nauczania

starszych dorosłych pozwoliłoby Autorce na zwrócenie uwagi na różnice w podejściu do grup uczniów w różnym wieku, a także na weryfikację nowatorskiego charakteru jej własnych propozycji. Podejrzewam, że postulaty odnoszące się do pozytywnego i wspierającego środowiska, spersonalizowanego nauczania skoncentrowanego na uczniach i uczennicach, autonomii uczących się, nauczania rzeczy sensownych i wykorzystywania dotychczasowej wiedzy, koncentracji na umiejętnościach komunikacyjnych, uczenia strategii komunikacyjnych, kognitywnego zaangażowania, regularnych powtórek, interakcji społecznych, stwarzania warunków do odnoszenia sukcesów oraz użycia technologii nie są postulatami odnoszącymi się tylko do nauczania starszych ludzi. Dobrze byłoby zatem określić, które aspekty lub sposoby realizacji tych postulatów różnią się w przypadku nauczania młodszych i starszych dorosłych, co pozwoliłoby następnie na precyzyjne podkreślenie nowatorstwa tych propozycji Autorki, które na to zasługują. Może Autorka, jako czynna nauczycielka seniorów i seniorek, mogłaby też dodać, czego nauczyła się lub dowiedziała się dzięki swoim badaniom naukowym, a co nie było dla niej przedtem oczywiste.

Oceniając strukturę i zakres tematyczny pracy, przyznaję, że układ jest standardowy o tyle, że wstęp teoretyczny poprzedza badanie empiryczne i że temat jest bardzo istotny społecznie, a Autorka zwraca uwagę na wiele aspektów życia osób w wieku późnej dorosłości. Muszę jednak przyznać, że granica pomiędzy rozdziałem pierwszym a drugim jest dla mnie niejasna. Kierując się tytułami tych rozdziałów, czyli 1) Theoretical background of foreign language geragogy oraz 2) Lifelong language learning in a positive aging perspective, spodziewałabym się charakterystyki geragogiki w rozdziale pierwszym i mocnego skoncentrowania się na ujęciu pozytywnym w rozdziale drugim. Natomiast w rozdziale pierwszym Autorka wprowadza terminologię związaną z tematem pracy: starzenie się, seniorzy vs. starsi dorośli, pozytywne (sic!), zdrowe, aktywne starzenie się, biologiczne i psychologiczne zmiany związane ze starzeniem się, andragogikę, geragogikę, geragogikę nauczania języków obcych, w tym istniejące badania oraz geragogikę w Polsce. Muszę też wspomnieć, że w podrozdziale 1.3.4. podsumowującym poprzedzające go sekcje, czytamy sporo o wpływie zmian biologicznych, kognitywnych i psychologicznych na naukę języka, chociaż te sekcje raczej o tym wpływie nie mówią. Omówienie wszystkich tych aspektów tu wspomnianych w rozdziale pierwszym w pracy dotyczącej uczenia się i nauczania seniorów i seniorek języka obcego jest oczywiście uprawnione i potrzebne. Natomiast w rozdziale drugim poświęconym uczeniu się przez całe życie z perspektywy pozytywnego starzenia się czytamy o socjoekonomicznym statusie polskich seniorów i seniorek, ich marginalizacji i stereotypach ich dotyczących, a następnie o edukacji w późnym wieku dorosłym (por. podrozdział 1.4. Multidisciplinary perspective in later life language research). Potem dowiadujemy się o koncepcji uczenia się przez całe życie, a następnie o uczniach w wieku późnym dorosłym, ich motywacji, potrzebach i oczekiwaniach. Zauważam, że w obu rozdziałach obecna jest charakterystyka seniorów oraz omówienie edukacji w trzecim wieku oraz aspektów geragogicznych dotyczących języków obcych, a brakuje pełnego zarysowania psychologii pozytywnej, chociaż wzmianki o pozytywnym starzeniu są już w rozdziale pierwszym, a poświęcony ma mu być rozdział drugi. Sugeruję, że przydałoby się, albo przeorganizowanie podrozdziałów w rozdziałach, żeby je lepiej oddzielić albo uzasadnienie obecnej kolejności pierwszych dwóch rozdziałów i ich podrozdziałów tak, żeby czytelnicy widzieli rozwój toku myślenia Autorki.

Rozdziały trzeci, czwarty i piąty odpowiadają wymogom prac empirycznych, podając kolejno metodologię badań, ich wyniki i dyskusję oraz zastosowanie w praktyce. Rozdział czwarty jest poświęcony wynikom badań i ich dyskusji, a rozdział piąty przedstawia implikacje wyników w geragogice języków obcych, nowe podejście do uczenia się języków obcych w późnej dorosłości, podaje przykład struktury lekcji na podstawie zaproponowanego podejścia i listę tematów do wykorzystania podczas lekcji z seniorami i seniorkami, a także wyzwania stojące przed nauczycielami lub nauczycielkami uczącymi starszych ludzi. Dzięki rozdziałowi piątemu rozprawa mgr Niewczas ma duży potencjał do wykorzystania w praktyce, zwłaszcza że Autorka podaje przykłady gotowe do wykorzystania w nauczaniu starszych dorosłych.

Jedną z większych i ważniejszych zalet pracy jest entuzjazm, z jakim Autorka pisze o nauczaniu seniorów i uczeniu się przez nich języków obcych. Jest to temat społecznie istotny, zdecydowanie wart zbadania i świetnie się składa, że osoba, która uczy seniorki i seniorów zgłębiła go od strony naukowej.

Jeżeli chodzi o cytowane źródła, to jest ich w pracy sporo, a bibliografia liczy 34 strony. Autorka pokazuje, że dobrze orientuje się w sytuacji społeczno-ekonomiczno-psychologicznej starszych dorosłych. Gdybym miała postulować dodanie źródeł, to bym proponowała dogłębniesze studium psychologii pozytywnej oraz badań dotyczących współczesnych trendów w metodyce nauczania języków obcych, konstruowaniu lekcji i doborze tematów.

Badania przeprowadzone przez Autorkę niniejszej rozprawy zostały zaprojektowane i zrealizowane w pełnej zgodności z kanonami metodologii badań glottodydaktycznych. Proces badawczy został skrupulatnie opisany. Doktorantka zadbała o właściwą dokumentację każdego etapu badań, ilustrując je zestawem narzędzi badawczych w załącznikach, umożliwiających ich replikację. Biorąc pod uwagę triangulację danych poprzez zastosowanie różnych perspektyw i narzędzi zbierania danych (obserwacja, wywiad, ankieta), umiejętność analizowania danych i wnioskowania na ich podstawie, mogę stwierdzić, że innowacyjny cel badawczy został przez Doktorantkę skutecznie zrealizowany, a badanie można określić jako wnoszące istotny wkład w rozwój glottogeragogiki w Polsce.

Narzędzia statystyczne użyte w pracy należą do prostej statystyki opisowej. W podrozdziale 4.6 dotyczącym ograniczeń pracy, Autorka wspomina, że w przyszłych badaniach (właściwie nie wiadomo dlaczego ta informacja nie jest umieszczona w sekcji o przyszłych badaniach) powinna zostać zastosowana analiza statystyczna do zinterpretowania danych z kwestionariusza, np. Principal Component Analysis, żeby stwierdzić, które pytania układają się w grupy i jakie inne tematy (themes) mogłyby wynikać z analizy. Nie wiem, w jaki sposób Autorka chciałaby, żeby analiza statystyczna pokazała nam nowe tematy. Poza tym przyznaję, że w pracy doktorskiej spodziewałabym się użycia trochę bardziej zaawansowanych metod statystycznych niż zestawienia wyników w tabelki z procentami, więc może przydałoby się wyjaśnienie, dlaczego Autorka uznała, że nie są konieczne.

W podrozdziale 4.6 poświęconym ograniczeniom pracy, Autorka wspomina też, że grupy badawcze mogłyby być większe, jako że kursy językowe dedykowane seniorom stają się coraz bardziej popularne, ale przyznaje, że także stają się coraz bardziej popularne badania wśród uczących się seniorów, co powoduje, że niechętnie wypełniają ankiety i biorą udział w wywiadach, ponieważ są często o to proszeni. Jeżeli chodzi o liczebność grup badawczych, to wydaje mi się ona wystarczająca. Natomiast uwaga o popularności badań uczestników kursów językowych dla seniorów stoi w sprzeczności z twierdzeniem na stronie 67, kiedy Autorka pisze, że jej badanie jest pierwszym badaniem seniorów uczących się języków obcych w Polsce,

mimo że kilka stron wcześniej znajduje się podrozdział 1.4.3.2 poświęcony geragogice języków obcych w Polsce, gdzie cytowane są dotychczasowe badania. Warto byłoby uściślić, w jakim zakresie badanie Autorki jest pierwsze lub nowatorskie, żeby je odpowiednio usytuować na tle dotychczasowych badań i docenić.

Pod względem formalno-edytorskim rozprawa przygotowana jest dosyć dobrze. Autorka należycie stosuje techniki pisanie pracy naukowej, dbając o odpowiednie używanie technik typograficznych. W stosowaniu tabel i wykresów zachowana jest konsekwencja. Bibliografia jest raczej kompletna, chociaż np. w podrozdziale 2.3.3 podanych jest kilka pozycji, których brakuje w bibliografii, np. Seligman (2013), Diener, Oishi i Lucas (2009), Kahneman i in. (1999), Ryff (1982), Bolier i in. (2013), Layous i Lubomirsky (2013). W tabeli 3 jest literówka (*male* zamiast *male*) oraz odwrócone są wartości liczbowe dla uczestników i uczestniczek. Tabla 8 mogłaby wymieniać w punktach najważniejsze kwestie. Głównym edytorskim mankamentem jest spis treści, w którym podane są nieprawidłowe numery stron, począwszy od wstępu, a skończywszy na załącznikach, które mają się rozpoczynać od strony 176, a rozpoczynają się na stronie 300. Język pracy jest dojrzały, charakterystyczny dla prac naukowych.

Mimo pewnych zastrzeżeń do pracy, głównie w kwestii zakresu i uporządkowania treści w rozdziałach teoretycznych oraz sugestii dla Autorki, jednoznacznie stwierdzam, że założone cele pracy zasadniczo zostały osiągnięte. W wyniku właściwie zaprojektowanych, przeprowadzonych i opisanych badań empirycznych Autorka doszła do wniosków bardzo potrzebnych geragogice języków obcych, a przede wszystkim nauczycielom i nauczycielkom starszego pokolenia. Praca napisana jest z entuzjazmem i ma duży potencjał do wykorzystania w praktyce. Rozprawę doktorską Pani Sylwii Niewczas oceniam pozytywnie, jako spełniającą wymogi stawiane rozprawom doktorskim w art. 187. p. 1—2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku oraz wnoszę o dopuszczenie mgr Niewczas do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Anna Balas